

ISSN 0027-8084
УДК 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XLI/3–4

БЕОГРАД
2010

Digitized by Google

СРЕТО ТАНАСИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

АЛЕКСАНДАР БЕЛИЋ И ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК*

Навршило се пола вијека од смрти академика Александра Белића, председника Српске академије наука и оснивача и првог управника Института за српски језик САНУ. У раду се говори о академику Белићу и његовој улози у поставању научних програма у Институту.

Кључне речи: српски језик, наука, часописи.

Ове године навршило се педесет година од смрти академика Александра Белића, најзначајнијег српског лингвисте прве половине двадесетог вијека и свакако једног од највећих имена српске науке о језику до данас, научника свјетског гласа. Са њиме је српска лингвистичка наука изашла у свијет и првенствено је захваљујући њему држала корак са догађањима у славистици прве половине двадесетог вијека. Александар Белић је по доласку на Београдски универзитет и у Српску краљевску академију већ с почетка двадесетог вијека почео да развија модерну језичку науку. У Академији је преузео бригу о највећем започетом пројекту из области језика – изради великог рјечника српског језика, што је покренуо Стојан Новаковић. Знао је да се наука не може развијати без научних публикација, па је започео њихово покретање. Већ 1905. године покренуо је *Српски дијалектолошки зборник*, а 1913. и *Јужнословенски филолоџ*. По завршетку Првог свјетског рата почео је да обнавља послове у области науке о језику, који су били, као и све друго, заустављени и растурени. Исто тако, после Другог свјетског рата Александар Белић, професор Универзитета и предсједник Српске академије наука, нашао се у ситуацији да обнавља научни рад и ствара кадрове у лингвистици, оживљава лингвистичке публикације. Све је то током свјетског рата било десетковано: институције умртвљене, кадрови расути, издавачка делатност прекинута.

Академик Александар Белић је оснивач Института за српски језик САНУ. Не мисли се само да је имао важну улогу за формално оснивање ове националне научне институције највишег ранга, него је заслужан и за заснивање

* Овај рад настао је у оквиру пројекта *Опис и стандардизација српског језика* (бр. 148002), који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

научног рада у њој и стварање научног кадра. Институт за српски језик САНУ основан је 15. јула 1947. године на основу тек донесеног Закона о Српској академији (30. јуна 1947), према коме је Академија имала да оснује своје научне Институте, па и наш, у којима би се реализовали велики научни пројекти. (У складу са закључцима Новосадског договора, Институт је 1958. године промијенио име у Институт за српскохрватски језик, на предлог професора Михаила Стевановића, да би 1991. поново вратио првобитни назив – Институт за српски језик.) За првог управника Института именован је Александар Белић, тадашњи председник САНУ. На тој дужности остао је до краја свога живота.

Одмах по оснивању Института Српска академија наука је у њега пренијела свој највећи пројекат у области науке о српском језику – тј. обавезе Лексикографског одсека, који је био задужен за израду великог рјечника српског језика. Поред тога, у Институту је одмах започело проучавање савременог српског језика и дијалеката, како је забиљежила академик Ирена Грицкат: „Проучавање дијалеката било је предвиђено као један од главних задатака Института приликом преговора о његовом оснивању; 1947. године било је речено да ће Институт, поред Речника, спремати грађу за велику дијалектолошку карту српскохрватског језика, одн. за његов језички атлас“ (Грицкат 1996: 64). Прве године рада Института обележене су недостатком квалификованог кадра потребног за тако озбиљне и обимне послове.

Дакле, пред академиком Белићем био је одмах на почетку крупан проблем: Институт по оснивању није имао научних кадрова. Поред Александра Белића, у њему су били ангажовани професори са Универзитета као спољни сарадници, али и други који су могли помоћи у тим првим годинама. Тако се у извештају Института за 1948. годину наводе следећи сарадници: у Научном савету академик Александар Белић, дописни члан Глиша Елезовић, др Радомир Алексић, др Радосав Бошковић, др Михаило Стевановић; стално особље: Светозар Марковић и Стојанка Димитријевић; хонорарно особље: Милош Ерцеговац, Никола Половина, Драгомир Илић, Милан Вујаклија, Милан Ђорђевић, Бранислав Милановић, Игрутин Стевовић, Јован Бабић; стипендисти: Павле Ивић, Милка Ивић, Иван Поповић. Зато је један од главних задатака морао бити и био стварање научног подмлатка. Александар Белић је почео да додјељује стипендије талентованим студентима, како би их привукао и заинтересовао за рад у Институту. Гледајући из данашње перспективе, може се рећи да је он био сретне руке у овоме послу. У Институт су дошли као први приправници Ирена Грицкат, Милка Јовановић (касније Ивић), Павле Ивић и Иван Поповић. Сви су убрзо постали озбиљни научници, а прво троје касније и наши угледни, у свету признати, академици. Они су већ убрзо одбранили докторске дисертације у Академији (Милка Ивић и Ирена Грицкат – 1953, Павле Ивић 1954). Недуго затим стигао је и Митар Пешикан, такође потоњи академик. И онда други. Институт је, тако, стварао своје научно језгро које ће моћи прихватати и усмјеравати нове младе сараднике.

У Институту за српски језик стасавали су не само лексикографи већ и најпознатији српски дијалектолози, историчари језика, синтаксичари и други, који су у другој половини двадесетог вијека неријетко представљали мјеру успјеха у науци о српском језику. Стасали стручњаци у Институту позивани су да попуњавају празнине и у другим институцијама, првенствено на универзитетима. Неке од тих институција постајале су препознатљиве по кадровима

који су започињали каријеру у Институту – као што је Филозофски факултет у Новом Саду по Ивићима или Археографско одељење Народне библиотеке Србије по академику Ирени Грицкат.

Александар Белић је, разумије се, у Институту највише полагао на израду великог рјечника. Иако је рад на рјечнику трајао од почетка двадесетог вијека, ратови који су се догодили (два балканска и два свјетска) учинили су да је посао споро одмичао. До Другог свјетског рата било је сакупљено доста грађе. Посао руковођења израдом рјечника поново је припао Александру Белићу (тај задатак имао је и у предратном периоду од 1920. године (Стевановић 1973–74: 4)). И М. Стевановић истиче да је у почетку Институт имао проблем са стручним кадром за лексикографски посао (Стевановић 1973–74: 5). До 15. јануара 1948. године пресељен је Лексикографски одсек с петог спрата на први спрат, гдје је био смјештен Институт. Послови су пошли од прегледа и контроле цјелокупне грађе која је дотада била прикупљена. Показало се да грађу треба допуњавати, а истовремено и утврдити методологију израде рјечника. У Програму рада Института за 1950. годину стоји да се може до краја године очекивати двије књиге Речника (Годишњак 1950: 372). У извештају о раду за исту годину каже се да је обрађен материјал за двије књиге, али неке обраде нису дате дефинитивно због недостатка довољно стручних кадрова. Ипак, тада није још било завршено све што је требало за издавање прве књиге. Посао на осмишљавању и изради Речника је потрајао. Као што знамо, прва књига изашла је 1959. године и потписао ју је академик Александар Белић. То је било и вријеме кад је Речник добио свој дефинитивни лик (Грицкат 1996: 72).

Поред заслуга за организовање научног рада и изграђивање научног кадра, Белићева је заслуга и за покретање издавачке дјелатности у Институту. А тај сектор је од изузетног значаја за развој науке – тиме се ставара могућност да резултати научног рада постану доступни и научној и културној јавности. Тога је био свјестан академик Белић. Зато је по оснивању Института у њега пренео сва три лингвистичка часописа које је раније био покренуо – *Српски дијалектолошки зборник*, *Јужнословенски филолоџ* и *Наш језик*. Разумије се, у вријеме Другог свјетског рата ти часописи су престали са издавањем. Сада су поново почели излазити и издавач је био Институт. Прва два се данас издају у сарадњи са САНУ, а часопис за савремени српски језик и језичку културу – *Наш језик* – стално издаје сам Институт. У *Српском дијалектолошком зборнику* је објављен велики број монографија о српским народним говорима. Урадили су их сарадници из Института, али и из других институција. До Другог свјетског рата изашло је десет књига, а од поновног покретања Белић је уредио и објавио још три годишта тог најстаријег гласила овог профила на словенском југу. Како је напоменуто, закон Другог свјетског рата А. Белић је у Институту обновио издавање *Јужнословенској филолоџи*, часописа за српску и словенску филологију. Он га је уређивао до своје смрти. До Другог свјетског рата изашло је седамнаест годишта, а након Другог свјетског рата Белић је припремио још седам годишта: од XVIII за 1949–1950. до XXIV књиге за 1959–1960. годину. И после Другог свјетског рата часопис је задржао своју првобитну физиономију. У обраћању сарадницима у XVIII књизи А. Белић истиче да ће се садржина часописа кретати „у области јужнословенске и опште словенске филологије и лингвистике“, а да ће наставити и са објављивањем библиографије радова из јужнословенске филологије насталих у земљи и у

свијету. И у овом периоду часопис је задржа висок ниво. Сам Белић је објавио 122 прилога, у седам послератних књига – 28 прилога. Овај часопис и данас спада међу најугледније часописе у свијету славистике.

Како је у првом дијелу овога излагања истакнуто, академик Александар Белић је посвећивао посебну бригу изучавању савременог српског језика и изграђивању језичке културе. Том сектору проучавања српског језика намињени је часопис *Наш језик*, који је основао 1932. године. Већ тада, у првом броју, дате су намјере с којим Белић покреће овај часопис: „Наш програм је врло прост и разумљив: ширење у што већој мери међу претставницима нашег образованог друштва правилних погледа о нашем књижевном језику и о језику уопште; изношење сметњи његову правилноме развитку и предлагање онога чиме би се каква неправилност или језичка погрешка могла заменити“ (стр. 2)¹. После Другог свјетског рата по други пут је покренут и овај часопис², сада у Институту, а на челу редакције је био опет Александар Белић. У првом броју он образлаже потребу покретања часописа: „Наш се књижевни језик са успехом развија више од сто година. Његове је основе ставио Вук Караџић, а утврдио их је Ђура Даничић. Али никада, ни у једном језику, такви основи нису остајали стални за сва времена. Таква су само начела на којима су они засновани, докле се и она под каквим нарочитим околностима не би изменила“ (стр. 3) ... „Наш ће часопис продужити и даље да тумачи особине нашег књижевног језика, да исправља грешке и недоследности у штампаним текстовима и говорном књижевном језику, да подиже љубав према језичким испитивањима и подстиче неговање лепе и правилне речи. У језику се огледа и живот и култура једног народа“ (стр. 6). У овом послератном периоду Александар Белић је уредио девет књига и први двоброј десете књиге часописа. Он је у исто вријеме дао и највише прилога: од укупно 99 свезака, колико је уредио од покретања часописа 1932, своје прилоге је имао у 96, како је утврдио Михаило Стевановић (1960: 69). У новој серији часописа Белић је објавио педесет прилога. Ово не тражи никакав посебан коментар. Како се развијала наука о српском језику и мијењале потребе у вези са проучавањем савременог српског језика, и овај часопис је нешто мијењао своју физиономију: није се бавио искључиво језичком културом и уопште проблемима српског језика у свакодневном животу. Све више је био окренут и објављивању научних студија које се тичу граматичке структуре савременог српског језика. Часопис *Наш језик* је задржао статус нашег водећег националног часописа за савремени српски стандардни језик и језичку културу.

Институт за српски језик САНУ је основан 1947. године, непосредно после Другог свјетског рата. С једне стране, њему су били намијењени крупни послови у науци о српском језику, поред осталог и израда великог Академијиног Речника. С друге стране, то је било вријеме када у земљи није било довољно стручњака за такве задатке. Академик Александар Белић је радио

¹ Поред Александра Белића чланови уредништва били су: Драгутин Котић, Милош Ивковић, Глиша Елезовић, др Милош С. Московљевић, др Бранко Милетић, др Гојко Ружичић, др Данило Вушовић, др Радомир Алексић, др Петар Ђорђић и Радосав Бошковић (Пешикан 1983: 3).

² За разлику од *Српској дијалектолошкој зборника* и *Јужнословенској филологија*, који имају јединствено бројање годишта, *Наш језик* је после Другог свјетског рата почео од броја I, с тим што се то означава као нова серија.

паралелно на остваривању више задатака. Заснивајући и организујући научни рад, он је почео да ствара кадровску базу. Уз углавном хонорарне сараднике са Универзитета ангажовао је и обдарене студенте обезбеђујући им стипендије. Ти стипендисти су долазили у Институт као асистенти и тако се почело стварати научно језгро у Институту. Уз ово, Александар Белић је покренуо и лингвистичке часописе који су у току рата престали са излажењем. Везао их је за Институт. Тако су створени услови за публикување резултата научног рада. Све ово говори о заслугама које има академик Александар Белић за Институт за српски језик САНУ.

ЛИТЕРАТУРА

- Годишњак 1950: „Институт за српски језик. Програм рада за 1950 г.“, *Годишњак* LVII, Београд: Српска академија наука, 1950, 371–378.
- Грицкат 1993: Ирена Грицкат-Радуловић, „*Стоојодина година лексикографској рада при Српској академији наука и уметности*“, *Стоојодина година лексикографској рада у САНУ*, главни уредник Павле Ивић, приредио Драго Ђупић, Београд, 5–13.
- Грицкат 1996: Ирена Грицкат-Радуловић, „Наука о језику у делатности Академије“, *Глас САНУ* CCCLXXIX, Одељење језика и књижевности, Књига XV, Београд, 1–83.
- Пешикан 1983: Митар Пешикан, „Пола века од покретања 'Нашег језика'“, *Наш језик* XXVI/1, Београд, 3–5.
- Стевановић 1960: Михаило Стевановић, „Александар Белић“, *Наш језик* XI/3–6, Београд, 69–80.
- Стевановић 1973–74: Михаило Стевановић, „Институт за српскохрватски јези и програми његова рада“, *Наш језик* XX/1–5, Београд, 1–10.

Резюме

Срето З. Танасић

АЛЕКСАНДР БЕЛИЧ И ИНСТИТУТ СЕРБСКОГ ЈАЗЫКА

Александр Белич, один из крупнейших и самых видных лингвистов XX века, является основателем Института сербского языка САНИ (1947) и учредителем большинства видов научной работы актуальных и в настоящее время, в деле изучения сербского языка в данном учреждении. Учреждая и организуя научную работу в Институте, в частности по отношению к большому толковому словарю САНИ, а также по отношению к изучению современного сербского языка и описанию народных говоров, он постоянно заботился о создании научных лингвистических кадров. Первоначальное научное ядро составляли в основном внештатные сотрудники, привлеченные из Университета, а также одаренные студенты, которым он обеспечивал стипендии. Александр Белич известен также тем, что он начал издавать научные журналы, которые во время Второй мировой войны перестали выходить. Беличевские журналы были связаны с научной работой Института. Все сказанное свидетельствует о больших заслугах Александра Белича по отношению к учреждению и работе Института сербского языка САНИ.